

Nacionalna komisija za nestala lica, Argentina

Izlaganje Graciele Fernández Meijide¹ na Četvrtom regionalnom forumu o uspostavljanju tranzicione pravde u post-jugoslovenskim društvima, 28.10.2008. godine u Prištini/Prishtinë, Kosovo.

Puno hvala svim organizatorima koji su me pozvali, svim prisutnima koji su ovde, hvala što verujete da bi ovo predavanje moglo biti korisno za vas, i takodje hvala onima koji će me prevoditi i koji će imati težak posao. Ukratko ću opisati svoju zemlju.

Argentina je zemlja u Južnoj Americi koja ima 2.800.000 km² kontinentalne površine i koju nastanjuje više od 37 miliona ljudi čiji je jezik španski. Tokom većeg dela XX veka Argentina je, isto kao i ostale latinoameričke zemlje, pretrpela smene demokratski izabраниh narodnih vlada i vojnih diktatura nametnutih nakon državnih udara. Uopšteno govoreći, možemo reći da se ovo dešavalo zbog nesposobnosti konzervativnog sektora argentinskog društva da formira političku stranku koja bi uspela da dobije vlast na otvorenim i slobodnim izborima. U ovom periodu, ovakva situacija je dovela do velike institucionalne nestabilnosti čiji se koren nalazio u slabosti našeg demokratskog sistema.

Tokom 1960. i 1970. godine, Argentina, i čitava Latinska Amerika su bile pod uticajem različitih pobunjeničkih grupa koje su nastajale u kontekstu Hladnog rata. Tačnije, radi se o konfliktu Istok-Zapad, SSSR i njihovi saveznici i SAD i njihovi saveznici. Ove grupe su se, u većoj ili manjoj meri inspirisale u takozvanim oslobodilačkim pokretima *Trećeg sveta* u to vreme, i bile su pod uticajem revolucionarnog iskustva Kube, francuskog maja 1968. i Vijetnamskog rata, tada u punom jeku. 60-tih godina u Argentini građanska prava su bila zabranjena uz naknadno isključenje Partije husticijalista [Partido Justicialista] ili Partije Peronista iz političkog života, a to je bila većinska partija. Partija husticijalista je poznata i pod imenom *Peronizam*, u skladu sa njenim osnivačem 1945. narodnim generalom Juan Peron-om. Peron – Peronizam. Ovo se dešavalo kada su narodne vlade, izabrane na izborima bez Peronista, pokušavale da smire političku situaciju putem slobodnih izbora. Istovremeno su u Argentini postojale gerilske grupe, gerila, koje su obično činili veoma aktivni mladi ljudi iz srednje klase koji su pripadali različitim strujama i isticali da se bore za socijalizam, izjašnjavajući se kao Peronisti. Činjenica je da je najbrojnija gerilska grupa, koja se nazivala Montonerosima, imala taj identitet i održavala ambivalentan odnos sa Peronom. Grupa Montoneros je imala odlučujuću ulogu u povratku starog generala iz izgnanstva 1972. a postala je njegova najošttrija opozicija 1973. 1973. je vojna vlada raspisala izbore u kojima je i Peronizam mogao da učestvuje i pobeđi. Ovaj period vladavine je bio veoma kratak i bio je obojen velikim političkim nasiljem sa brojnim atentatima i ubistvima. Unutrašnji sukobi za vlast u vladi prevazišli su okvire tradicionalne politike i razvili se u otvorene borbe sa mrtvima na obe strane. Pod izgovorom da uspostavlja red, u martu 1976. su vazdušne i kopnene vojne snage i mornarica, po zajedničkom dogovoru srušile vladu izabranu demokratskim putem. Tako je počela vojna diktatura koja je završena u decembru 1983. Nije bilo prvi put da u mojoj zemlji vojne snage preuzmu vlast nakon legalnih i legitimnih izbora, pa ipak ovog puta je represija koja je usledila nakon državnog udara bila nezapamćena u našoj istoriji po svojoj okrutnosti. U ovom periodu snage bezbednosti ili paravojne grupacije su ubile više

¹ Graciela Fernandez Meijide je bivša članica Nacionalne komisije za nestale, Argentina.

od 2.000 ljudi čija su tela osvanjivala na ulicama svakodnevno. Bilo je više od 8.900 političkih zatvorenika i nekoliko hiljada izgnanih. Ipak, ono što je ovoj diktaturi dalo karakter nezapamćene jeste nestanak više od 10.000 osoba. Dešavale su se otmice dece, veoma male dece, dece koja su bila rođena u vreme zatočeništva njihovih majki koje su nakon toga bivale ubijane. Ova deca su davana na usvajanje u druge porodice, često porodice vojnih lica. Veliki broj ovih danas mladih ljudi ne zna ništa o svom pravom identitetu. Ovaj izabrani način, *nestanak*, bio je nečuven po svojoj okrutnosti, formi i obimu. Vojna lica su odlučila da zanemare svaku pravnu normu i zakone ratovanja, sprovodeći sve svoje operacije na jedan tajni način i poričući njihovo postojanje uprkos njihovoj masovnosti. Koristili su tehniku uspostavljanja *oslobođenih oblasti* za ovu nezakonitu aktivnost države, koja se sastojala u stalnom ponavljanju koraka: otmica-mučenje-dobijanje podataka-ubijanje otetog lica. Porodice nestalih su se veoma brzo organizovale, još za vreme diktature, kao Majke sa Majskog trga [Las Madres de la Plaza de Mayo] ili Bake sa Majskog trga [Abuelas de Plaza de Mayo], zahtevajući da se otkrije sudbina njihovih najbližih. Zajedno sa već postojećim nevladinim organizacijama, koje su isticale značaj poštovanja ljudskih prava, u praksi je stvoren jedan Pokret za ljudska prava. Osam organizacija su činile ovaj Pokret za ljudska prava. Diktatura se trudila da naoko očuva karakter *zakonitosti* i upravo stoga su policijske institucije, kao što je na primer Ministarstvo unutrašnjih poslova, primale prijave o nestalim osobama. Isto tako su sudije na federalnim sudovima prihvatale akt *Habeas Corpus*. Ipak, niti su nestanci bivali razrešeni od strane Ministarstva unutrašnjih poslova, niti se na *Habeas Corpus* odgovaralo na zadovoljavajući način. Nestale osobe su praktično *isparavale*. U ovakvoj situaciji, i trpeći proganjanja, bilo je takvih slučajeva, Pokret za ljudska prava je počeo da prikuplja prijave, koje su, dve do tri godine kasnije, zajedno sa svedočenjima preživelih iz tajnih pritvornih centara, činile bazu podataka koja je kasnije, u periodu demokratije, služila kao osnov za rad Nacionalne komisije za nestala lica [Comisión Nacional sobre la Desaparición de Personas – CONADEP]. 1982. vojna vlada je iskrcala svoje trupe na Malvinskim ostrvima, Foklanska ostrva na kartama Evrope, da bi ih preuzela iz ruku Velike Britanije koja ih okupira od 1833. U ovom ratu, Engleskoj je pomogla država saveznica u NATO-u, SAD, i Argentina je pretrpela poraz. Poraz, i u skladu sa tim gubitak velikog broja života, izazvali su društvenu i političku reakciju koja je označila kraj vojne vlade. Jedna kontradikcija: postojao je bol zbog rata ali i radost zbog odlaska diktature. Vojna vlada je morala da se povuče, ne uspevši da obezbedi i garantuje imunitet za počinjene zločine. 1983. su održani izbori, bez zabrana, sve partije su mogle da učestvuju na izborima. Izabrani predsednik, Raul Alfonsín, u svom zvanju Vrhovnog komandanta oružanih snaga, doneo je dva dekreta. Jedan, prema kome se pravdi podvrgavaju tri vojne hunte, odgovorne za zločine državnog terorizma i drugi dekret, kojim se federalnoj pravdi podvrgavaju glavešine revolucionarnih organizacija, takođe osuđeni za terorizam. Što se tiče vojske, vlada je naredila da za istragu i suđenje bude odgovoran Vrhovni sud oružanih snaga (vrhovni sud vojne pravde koji se bavi zločinima koje su počinili pripadnici vojske). Osim toga, nova vlada je formirala i Nacionalnu komisiju za nestala lica.

Komisija je imala sledeće funkcije: primanje prijave i dokaza o slučajevima-nestancima i njihovo izlaganje pred sudovima; utvrđivanje krajnjeg odredišta nestalih lica; utvrđivanje gde se nalaze oteta deca i podnošenje završnog izveštaja nakon 180 dana od svog formiranja.

Komisija je imala sledeće nadležnosti: pristupanje svim članovima izvršne vlasti, njihovim službama i drugim telima, kao i oružanim snagama i snagama bezbednosti koje će joj obezbediti izveštaje. Službenici su obavezni da obezbede ove izveštaje, podatke i dokumente i da olakšaju pristup. Komisija ima pravo da oformi svoja odeljenja.

Za članove Komisije, vlada je imenovala ljude koji su se isticali po svom demokratskom ubeđenju i koji su imali zapažene rezultate u svojim oblastima. Imenovani su tako jedna novinarka, pisac Ernesto Sabato, koji je bio na čelu Komisije, bivši rektor državnog univerziteta, jedan kardiohirurg, poznat u međunarodnim krugovima, bivši sudija Vrhovnog suda, dva filozofa, dva biskupa (katolički i evangelistički) i jedan rabin. Ove tri poslednje osobe su pozvane i zbog toga što su bile članovi nevladinih organizacija u okviru Pokreta za ljudska prava. Svi oni su bili veoma cenjeni u društvu. Osim njih, Komisiji su pristupila i tri poslanika Narodne skupštine.

Jednom formirana, Komisija je načinila pet odeljenja. Na čelu jednog od njih sam bila i ja, to je Odeljenje za primanje prijava, a sve zbog mog rada na primanju prijava za vreme diktature. I moj sin je nestao.

Komisija je započela sa radom u decembru 1983. godine. Sada je to već bilo vreme demokratije, komisija je bila zvanično telo i dosta prisutna u medijima. Ovo je doprinelo činjenici da smo imali jako veliki broj prijava. Svedočenja i prijave podnošeni su na formularima sličnim onima koje je Komisija za ljudska prava pri Organizaciji američkih država koristila tokom svoje posete Argentini 1979. godine. Tražili smo imena ljudi koji podnose prijavu, imena žrtava, sve moguće podatke o srodstvu sa žrtvom. Osim toga, tražili smo i radiografiju kostiju, zubne kartone, fotografije koje smo koristili pri kasnijoj identifikaciji leševa. Neočekivano, pred Komisijom se pojavilo i oko 600 lica koja su bila zarobljena, nestala pa kasnije puštena na slobodu. Oni su bili ti koji su dali najviše dokaza koji su upotrebljeni na kasnijim suđenjima. Zahvaljujući njima, baza podataka se značajno uvećala. Oni su nam omogućili i da saznamo gde su se u zemlji nalazili tajni pritvorni centri. Većina tih centara je i dalje bila u funkciji. Komisija je najavljivala posetu centrima, a tamo smo išli zajedno sa preživelim svedocima, arhitektom i fotografom i obilazili smo celo mesto. Konačno, kada su svi podaci prikupljeni, Pravno odeljenje Komisije je podnosilo predtužbu i slalo je sudiji, tj. odgovarajućem sudu. Da je Komisija pred sud slala jednu po jednu tužbu, ne bismo dobili nijedan slučaj, suđenje ne bi bilo moguće. Zbog tajnosti samog procesa, slučajevi su morali biti grupisani i zajednički predstavljeni kao jedan. Nažalost, sa uvođenjem demokratije, došlo je do preranog i nepažljivog otkopavanja masovnih grobnica. Zašto kažem *nažalost*? Zato što se nije vodilo računa o očuvanju ostataka pronađenih osoba. Mnogo kasnije, radilo se uz pomoć forenzičkih ekipa i antropologa, oni su pažljivo analizirali ostatke, koristili DNK analize pri obradi ostataka, porodice nestalih su davale uzorke krvi kako bi se ona upotrebila u identifikaciji leševa. Komisija je radila bez političkih pritisaka, bilo je pretnji ali od strane osoba koje su bile umešane u političku represiju. Na kraju, morali smo da zatražimo još tri meseca produžetka za naš rad, nije bilo dovoljno šest. Dakle, radili smo devet meseci i na kraju objavili izveštaj pod nazivom *Nikad više* [Nunca Más]. Takođe, napravljen je i dokumentarni film koji je prikazan na državnoj televiziji i koji je izazvao snažne reakcije u društvu i među oružanim snagama. Komisija nikada nije dobila podršku od oružanih snaga. Držali su u tajnosti sve operacije iako smo znali da dokumentacija o njima postoji. Nešto jesu uništili, ali smo mi u Komisiji bili sigurni da je neka dokumentacija još uvek postojala.

Postavlja se pitanje: Da li je Komisija pomogla u ustanovljavanju istine o onome što se dogodilo u vreme diktature? Komisija je prikupila svedočenja i prijave, povezala ih i opisala skup teških događaja, događaja čije postojanje ne može biti negirano. Bili su to čvrsti dokazi koji su svedočili o tome šta predstavlja državni terorizam. Komisija je, osim toga, doprinela učvršćivanju institucija u Argentini, jer je i ona sama predstavljala instituciju, bila je korisna i verodostojna. 1983. godine donet je zakon koji je predviđao da ukoliko Vrhovni sud oružanih snaga ne osudi vojna lica, ti procesi mogu da pređu u nadležnost civilnog sudstva; a kako su vojna lica tvrdila da se sve što se dešavalo dešavalo jer su se izvršavala naređenja i da je sve bilo legalno, civilna pravda je privela kraju jedno suđenje koje je bilo veoma poznato u svetu – suđenje najodgovornijim licima u diktaturi. Kasnije, izrečene su presude. Neke su bile doživotno izdržavanje kazne zatvora, druge malo blaže, a neke su čak bile i oslobađajuće. Druga demokratska vlada, druge političke orijentacije, je 1990. godine ukinula sve presude. Pomilovali su optužene. Ne samo da su prekinuta suđenja koja su bila u toku već su na slobodu puštene osobe koje su već bile osuđene. Posle 2002. godine, ovi zakoni su poništeni, nova vlada ih je poništila, pa se danas vode nova suđenja, ponovo se hapse oni koji su ranije već bili uhapšeni. U stvari, mnogi kojima se danas sudi su ljudi u godinama koji jesu počinili užasne zločine, ali koji danas više nemaju nikakvu političku moć i prema tome ne predstavljaju pretnju po društvo. Trideset godina nakon tragedije, sudbina leševa većine nestalih lica je i dalje nepoznata. Isto možemo reći i za danas odrasle muškarce i žene koji su bili oti kao deca. Oni ne znaju svoj identitet. Nedavno, u septembru ove godine, nevladina organizacija Bake sa Majskog trga [Abuelas de Plaza de Mayo] su pronašle jedno nestalo dete, 95 po redu, ali se još uvek traga za još 400 njih.

U drugim zemljama naše regije gde je takođe postojala diktatura (Urugvaj, Čile, Brazil) po završetku diktature nije bilo suđenja već *pregovaranja*. Međutim, nijedna od tih zemalja nije imala rat na Malvinima u kome je argentinska vojska potpisala svoju smrtnu presudu. Španija, Portugal, Južna Afrika su takođe primeri zemalja koje su na drugačije načine izvršile demokratizaciju. U Španiji se, na primer, ovih dana počinje sa identifikacijom nekih od leševa koje su ubile Frankove snage.

Ja ne mogu da kažem koje je najbolje rešenje za svaki od naroda koji se danas ovde nalaze. Svaki narod ima svoju istoriju, svoj nacionalni identitet i zbog toga svako od vas mora da odabere put koji odgovara njegovoj objektivnoj i subjektivnoj situaciji. Kada bi me neko pitao kako bih ja postupila u svojoj zemlji, rekla bih, bez imalo sumnje, da danas moramo tražiti rešenje koje je iznad svega što predstavljaju današnji sudovi. Verujem da treba izmeniti kazneni zakon u Argentini i omogućiti da istina bude važnija od presude. Drugim rečima, ukoliko neko pruži ozbiljne, verodostojne podatke koji će omogućiti pronalaženje otete dece ili mesta na kojima su tela sahranjivana ili bilo kakva dokumenta koja bi pomogla u saznavanju sudbine hiljade nestalih lica o kojima ništa ne znamo, ja bih predložila smanjenje pa čak i ukidanje kazne, tj. *pregovaranje*. Verujem da bi to bilo pravedno za nestala i ubijena lica, s obzirom da je njihov život prekinut i da niko nije uspeo da potvrdi njihovu smrt. S druge strane, to bi bilo ogromno olakšanje za njihove porodice koje i dalje žive u večnom bolu. Nema većeg bola od tog, ja to znam. Taj bol nikada ne prestaje. Bol zbog saznanja da telo ne postoji, ne zna se gde se nalazi, ne zna se šta se dogodilo. S druge strane, i mladim ljudima su potrebne institucije, jake demokratske institucije; institucije koje su iz dana u dan sve snažnije, sve verodostojnije i institucije koje poštuju zakone. Institucije treba da poštuju zakon jer su građani obično

obavezni da ga poštuju. I institucije moraju poštovati pravila. Na ovaj način se mladi, uz pomoć sopstvenog rada, mogu osetiti kao deo društva. Što se tiče sudova, što više vremena prođe od trenutka kada je zločin počinjen to je više *pregovaranje* ono što može pomoći u ustanovljivanju istine: ako vojna lica pomisle da im pretila opasnost od izlaska pred sud nikada nam neće otkriti ono što želimo da saznamo.

Porodice, kolege, ovaj bol nikada ne prestaje. Nikada. Bol samo malo oslabi s vremenom, sa shvatanjem da se moglo raditi na integraciji našeg društva i sa saznanjem da smo to društvo učinili makar malo pravednijim. Puno hvala.

*

Imala sam malo vremena a i govorila sam malo duže nego što je trebalo. Prvo, kada je demokratska vlada utvrdila plan koji je vojska koristila tokom represije i kada je donet zakon o pomilovanju, nastavljeno je sa osuđivanjem silovanja i otmica dece. Silovanje i otmice nisu bili uključeni u ta pomilovanja, na njih se i dalje gledalo kao na zločin, ali nije u Argentini bio isti slučaj kao u Timoru ili ovde – gde je silovanje deo strategije zaplašivanja društva. U Argentini je do silovanja dolazilo samo kada su zatvarane političke aktivistkinje; to jeste užasno i za osudu, ali nije predstavljalo deo strategije za zaplašivanje. Drugo pitanje, da, bilo je pravde u Argentini; osuđeno je 12 vojnih lica, četiri na doživotno izdržavanje kazne, nekoliko na 8 godina a dva lica su oslobodjena. I sa suđenjima se nastavilo sve dok politička situacija oružanih snaga nije naterala da se donese zakon o obaveznom izvršavanju naredjenja. Utvrđena su tri stepena odgovornosti: najveća odgovornost – koju su imali trojica vođa hunte u vremenu diktature; manja odgovornost – šefovi vojske; i nikakva odgovornost – službenici i obični vojnici jer su oni, prema zakonu koji je izglasao Parlament, bili primorani da izvršavaju naredjenja iako su ta naredjenja bila neetička. Mi iz organizacija za zaštitu ljudskih prava žalili smo se vrhovnom sudu ali to su već političke teme, vezane za političke moćnike – nismo imali dovoljno moći da zabranimo usvajanje ovakvog zakona koji je predstavljao jedan vid pomilovanja. Kasnije, za vreme jedne druge vlade, kako sam već rekla, oni su sve oslobodili. A sada se počinje ponovo sa suđenjima i sa procesima koji se veoma sporo, veoma veoma sporo odvijaju i još uvek se susrećemo sa istim poteskoćama: snage koje su počinile te zločine ne daju nam dovoljno informacija o njima. Sve postojeće informacije potiču od organizacija, od samih žrtava, porodica žrtava i od lica koja su preživela. I to je veliki problem. I da dodam još nešto. Druga demokratska vlada naredila je davanje novčane nadoknade porodicama žrtava; sve porodice koje su podnele prijave dobile su novčanu nadoknadu od vlade (...) Ne, nije to predložila Komisija. Predlog Komisije je bio da se nastavi sa suđenjima.

*

Pokušaću da odgovorim na sva pitanja. Prvo, konflikt u Argentini nije bio između država. To je bio politički unutrašnji sukob u argentinskom društvu, između 2 sektora, desnice i leve unutar narodne velike partije, sa učešćem vojnih i bezbednosnih snaga na strani konzervativne desnice. To je prvo pitanje. *Drugo, za Jelenu.* Ovo je bio deo velike operacije koja se nazivala Operacija Kondor. U nju je bila umešana CIA, u konfliktu Istok-Zapad, SAD-SSSR. Na primer: diktatura je tvrdila da progoni komunizam, ali bila je glavni snabdevač SSSR-a i njenih saveznika pšenicom. Dakle, ova kontradikcija je postojala: Argentina koja obezbeđuje žitarice: kukuruz, pšenicu itd, sve je prodavala

Sovjetskom savezu. Sovjetski savez i njegovi saveznici su štitili diktatorsku vladavinu u Argentini pred međunarodnim organizacijama. Idem ka samom pitanju. 1981., pet godina nakon državnog udara, bila sam u UN radeći na tome da se osudi argentinska vlada pre svega zbog nasilnog nestajanja osoba. Tada smo dobili glasove svih zemalja Evrope i SAD, začuđujuće, ali nije bilo glasa od strane SSSR i saveznika. Ipak, diktatorska vlada je tvrdila da se bori protiv komunizma. Zašto ovo kažem? Nijedan od ovih sukoba, kao ni ovaj u Jugoslaviji, nije bio van borbe za moć centralnih zemalja. Prvo pitanje. Ja nikada nisam mogla da zamislim da će nakon II svetskog rata biti u Evropi sličnih genocida nalik onom u Jugoslaviji. Ili u bivšoj Jugoslaviji. Nikada nisam zamišljala da civilizovane zemlje neće intervenisati i zaustaviti takav genocid. Tako je.

Trajanje komisije: Ustvari, borba koju su vodile organizacije za ljudska prava bila je dobijena i pre formiranja Komisije. Zašto? Zato što, kako je vojna vlada dozvoljavala postojanje organizacija direktno pogođenih osoba – Majke sa Majskog trga, Bake sa Majskog trga i institucionalizovanih organizacija, bilo je i političkih predstavnika, predstavnika crkve, sindikata... I ja sam bila u jednoj od njih. Mi smo stvarali bazu prijave koja činila osnov koji je Komisija primila za vreme demokratije. Kada je formirana Komisija, predali smo joj spisak sa svim podacima o 5000 nestalih lica i 280 tajnih pritvornih centara. Ti pritvorni centri su bili nešto kao koncentracioni logori ali tajni, unutar vojnih objekata, policijskih stanica itd, širom zemlje. Pre Komisije i tokom diktature 1980. i 1981. već smo imali mrežu podataka ali uvek, uvek na osnovu svedočenja preživelih žrtava, prijava porodica nestalih i sopstvenih istraga. Stoga, pre Malvinskog rata kao što sam jutros pomenula 1982., u Argentinskom društvu uopšte tema ljudskih prava nije bila prioritet, uopšte. Ne. Nije bila. Posle Malvinskog rata koji je trajao 170 dana, sa smrću mladih vojnika na Malvinima, frustracija zbog poraza, frustracija nacionalizma je nastala nakon rata, i argentinsko društvo je sve naplatilo vojnoj vladi. I za poraz u Malvinskom ratu i za kršenje ljudskih prava. Tema ljudskih prava je postala prioritet. Do te tačke, na taj način da, kada je trebalo glasati, kada su se održavali slobodni izbori 1983. postojale su dve važne stranke koje su mogle pobediti. Dve. Bilo ih je više, ali one koje su imale izgleda da pobeđe su bile dve. Pre povlačenja, vojna vlada je samoj sebi izglasala Zakon o amnestiji. Rekla je: "Ovde nema zločina, izvršavala su se naređenja, nema nestalih, jer koga nema-nema ga, i ne može nam se suditi". Jedan od dvojice vođa ovih većinskih stranki, iz stranke za koju su svi verovali da bi mogla pobediti rekao je: "Slažem se sa auto-amnestijom". Drugi je rekao: "Nema auto-amnestije. Postoji sud koji je nadležan" i održao je govor u kome je snažno podržao institucije, a omladina koja je pripadala ovoj stranci je izabrala kao parolu za te izbore "Mi smo život". Za jednu zemlju koja je izgubila toliki broj mladih života, i ne tako mladih, ali uglavnom mladih, ova parola "Mi smo život" je bila veoma snažna. Ko je pobedio? Ova partija. Partija koja je rekla: "Ima suđenja, ima istrage" i "Mi smo život". To je bio proces. Nakon toga Komisija nije bila formirana od ljudi koji su bili direktno pogođeni, čiji su članovi porodice nestali, ja sam bila jedina. Ali nisam bila u samoj Komisiji, vlada me nije imenovala na samom početku rada za člana Komisije, ali kada se počelo sa radom tolike poteškoće su zahtevale da radim tamo, jer sam to radila i za vreme diktature. Posle toga, kada je formirana Komisija, broj ljudi koji su podnosili prijave je bio duplo veći od onog koji smo mi pribavili za vreme diktature. Mi smo imali do uvođenja demokratije 5000 prijavljenih osoba. Nakon formiranja, Komisija je prikupila 10000 nestalih. I to nije bilo pitanje vremena, zato što kada smo mi za 9 meseci završili

sa analizom, dostojanstvo žrtava je bilo povezano sa pravdom, to je bila Komisija za istinu i pravdu. Kasnije, ostale komisije su se bavile samo istinom. Ali, u slučaju Argentine, ova komisija je vodila jednu pred – sudsku istragu i kada bi došlo do suđenja, činilo se kao da je sam tužilac prikupljao dokaze. Kada je održano veliko suđenje, suđenje vojnim huntama, državni tužilac je primenio isti sistem koji je Komisija koristila za svoje optužbe. Isti sistem. Dostojanstvo osoba je bilo sačuvano; tako smo izabrali koncentracione centre, jer znali smo da su svi nestali bili u jednom ili u nekom drugom centru, pa smo, osuđujući odgovorna lica za svaki centar, pružili pravdu svim nestalima.

Dece ili nestalih ljudi? Postoje dva moguća načina za identifikaciju: jedan je vezan za decu, otetu sa svojim roditeljima ili koja su rođena u zatočeništvu zato što su trudne žene otimane i ubijane u zatočeništvu nakon porođaja, a deca su predavana uglavnom porodicama vojnih lica. Ovo nije bio jednostavan proces. Bake sa Majskog trga su ga započele, imajući već neke podatke, a prva deca koja su pronađena bila su dva brata iz Urugvaja, (Urugvaj se graniči sa Argentinom, sa istočne strane) a pojavili su se u Čileu (Čile se sa zapadne strane graniči sa Argentinom) iza planinskog lanca Kordiljeri koji razdvaja Argentinu i Čile. Njih su u Buenos Ajresu u Argentini otele urugvajске snage, oteli su im roditelje, pa su ih poslali u Čile. Ovo pokazuje kako je bio organizovan Plan Kondor. Primale su se prijave nekih ljudi koji su nešto znali i tako je, malo pomalo do sada pronađeno 95 danas već mladih, odraslih ljudi. Danas se na televiziji i radiju Bake obraćaju mladima, podstičući ih da se, ako sumnjaju u svoj identitet i ako su rođeni između te i te godine, obrate njima. Sve bake i deke ili rođaci koji su znali da im je trudna ćerka bila oteta, da su deca bila oteta, dali su uzorak krvi u Banku krvi. Pa se sada rade identifikacije na osnovu DNK. Čak i ako mlada osoba danas to ne želi, zakon je obavezuje, obavezno je. Bilo je slučajeva da mladić kog je odgajala druga porodica, nije želeo da sazna svoj novi identitet. Međutim, sudija je naredio da se analizira dlaka kose, uzeta sa četke ili češlja, nakon toga, ako taj mladić ne želi da se vrati biološkoj porodici, to je druga priča, ali biološka porodica ima pravo da sazna da je živ, gde živi i da može da ga vidi. I obrnuto. Ne znamo koliko još mladih ima u toj situaciji jer je moguće da su mnoge majke koje su otete trudne i mučene, nakon toga izgubile dete. Moguće je. Ne znamo. A one su bile ubijene. Stoga se stvaran broj dece koja su nestala ne zna još uvek sa sigurnošću. Drugi nestali, moj sin na primer, ja ne znam gdje je moj sin jer su postojala tri načina skrivanja leševa: sahranjivanje u masovne grobnice, ili u groblja kao NN lica, ili su tela bacana u more iz aviona. U vodu. Stoga, ne mogu se pronaći. Mogu se pronaći samo oni koji su na grobljima ili u masovnoj grobnici i zbog toga je važno da se ne iskopavaju grobnice na bilo koji način, treba tražiti grupu antropologa, stručnjake da analiziraju ostatke i da ih identifikuju. Moj lični slučaj: imam još dva sina; Pablov otac, moj sin i ja, dali smo krv u Banku da, ako se nekad pronađe leš našeg sina koji je imao 17 godina, da makar njegova braća, ako ja ne budem živa, mogu da ga prepoznaju. Sve ovo je na nivou države, Komisiju je nasledio Komesarijat za ljudska prava pri Ministarstvu pravde koji je nastavio da šalje slučajeve pred lice pravde, i danas nadgleda i prati aktuelna suđenja. Komesarijat je takođe učestvovao u davanju ekonomske nadoknade porodicama nestalih lica.

*

Kada bi se identifikovala tela, sva su imala prostorene rane u predelu potiljka, ili na telu, i kada bi se pronašlo telo navelo bi se da se radi o nasilnoj smrti prouzrokovanoj ubistvom.

Kada bi se telo sahranilo kao NN tokom diktature, da, izdavane su potvrde koje su kao uzrok smrti navodile prirodnu smrt, to je potpisivao policijski lekar. Ali tokom diktature. To je pronađeno, te potvrde, kao dokumentacija, ali kada su se tela pronalazila u periodu demokratije, u svim slučajevima bi se navodilo da se radi o nasilnoj smrti, različitih uzroka.

*

Prvo pitanje je o reakciji društva. Dakle, vezano za reakciju društva. Pre diktature, bilo je mnogo nereda i smrti na sve strane. Gerila je izazivala nered, paravojne snage su ubijale i društvo nije na početku loše primilo vojni udar, uopšteno govoreći, jer je vojska dolazila da uspostavi red. Zatim, tokom diktature bilo je teško organizacijama za ljudska prava da pokrenu pitanje nestalih osoba i političkih zarobljenika. Bilo je 8900 političkih zarobljenika. Ne znam koliko izgnanih, ne znam, ali nekoliko hiljada, nekoliko hiljada. Među njima i današnji predsednik Komisije za International Justice, Huan Mendes. Nakon toga, malo po malo, društvo je shvatalo kakav je karakter diktature i plašilo se, svi su se plašili. Nedugo nakon Malvinskog rata došlo je do potpune promene i društvo je zahtevalo pravdu od nas. To je bio dug proces. Emigranata, već sam rekla, ne znam koliko je bilo i ... Koje je bilo drugo pitanje? U ovom trenutku se ponovo vode sudski postupci, verujem da se danas vode na loš način, jer se počinje od samog početka, kao da se vode prvi put, i umesto da se vode na osnovu tajnih pritvornih centara što znači da svedoci jednom svedoče za sve slučajeve, oni se vode slučaj po slučaj što čini čitav proces veoma sporim i već je jedan svedok ubijen. Jedan svedok je već bio ubijen tokom veoma značajnog sudjenja gde je na doživotnu robiju bio osuđen jedan od viših pripadnika policije. Čini mi se da bi danas trebalo da pronađemo način da se izbegnu suđenja i o tome sam danas, jutros već govorila, a ako želite kasnije ću to ponoviti. Crkva. Crkva se nije razlikovala od ostatka društva. Uopšteno govoreći, vođe političkih partija, sindikata i vrhovi tri religije, u Argentini je većinska katolička, nalazili su se u krugovima bliskim moći. Ipak neki biskupi, sveštenici, poneka katolička monahinja, čitava metodistička protestantska crkva, poneki izraelski rabin, jevrejin, su nas podržali, i bili deo iste organizacije kao i ja. Ali nije to bilo različito od opšte situacije u društvu, rabini, biskupi, vojnici, lekari, učitelji i radnici svi su deo istog društva, nisu marsovc, tako da je njihova reakcija veoma slična.

*

Moje iskustvo: Kada je moj sin nestao, dok sam ga tražila po čitav dan, po komesarijatima, vojnim objektima, predavala prijave o nestanku... Kada je moj sin nestao, Pablo, odveli su ga iz moje kuće, iz naše kuće, iz kreveta su ga izvukli, ja bih ga tražila po ceo dan, po vojnim objektima, komesarijatima, išla sam da zahtevam poštovanje akta *habeas corpus*, da predam prijavu. A noću, da bih mogla zaspati, zamišljala sam kako ispaljujem po jedan metak u glavu svakom, a bilo ih je trojica, od vođa vojne hunte. Kada bih ispalila tri pucnja, zaspala bih. I sutradan bih počela ispočetka. Prvo pitanje koje se javi, kada se doživi jedan tako snažan udarac, je zašto baš moj sin, zašto moja porodica, zašto ja. Ali postoji jedan proces kada čovek shvata da se radi o politici. Zašto da ne moj sin, zašto da ne moja porodica, zašto da ne ja. To je jedan proces, ja ne znam kada mi se desila ta promena u načinu razmišljanja, ali sigurno je -

kroz naporan rad. Mrzeći, voleći i boreći se. Nisam mogla drugačije, ali sam na kraju razumela politički proces.

Nije isto bivša Jugoslavija. Ipak, vi i dalje govorite o bivšoj Jugoslaviji, govorite o Jugoslaviji kao o celini. Ja ovde čujem Srbi, Albanci, Bosanci, itd, itd. Moje je skromno mišljenje da, sve dok ne budete mogli imati kompletene spiskove svih žrtvi iz bivše Jugoslavije, nazovimo je tako, veoma teško će se poštovati bilo koja komisija, jer komisije su korisne samo ukoliko su poštovane. Ukoliko ne, njihove odluke su, iako ispravne, neprihvaćene. Moj prvi savet, ako mogu, moje skromno mišljenje je, molim vas, slušajte jedni druge, u različitim sektorima, svaki sektor ima nešto da kaže. Prva pogreška je, što smo smatrali da su sve žrtve bile nedužne. Ali one nisu bile ni nedužne ni krive, uglavnom su to bila vojna lica, većinom je to bila vojska, koja je podržavala oružanu borbu. Bili su vojna lica i čak i danas, više od 20 godina kasnije se prepoznaju kao vojnici. Dakle, veoma je drugačije, po mom mišljenju, kada se zločini vrše od strane države, koristeći čitavu moć jedne države, koristeći zakone u korist države koja ih donosi, koristeći policiju koja odgovara državi, oružane snage kojima zapoveda država.... To je jedan zločin protiv čovečnosti. Nema sumnje da se tu radi i o kršenju ljudskih prava. Jedan gerilac želi revoluciju, ne teži doktrini ljudskih prava jer je spreman i na to da ubije i da ga ubiju. Ali kada ga zarobe, muče i ubiju kada je bespomoćan – tada se radi o zločinu protiv čovečnosti. Šta želim da kažem? Žrtava je bilo mnogo i na obe strane. To razumeti zahteva mnogo rada i patnje. Mnogo se pati. Dobro, sledeće pitanje. Pitali su me na koji način se danas informiše o ljudskim pravima u knjigama i slično. U Argentini se počelo jako brzo pisati o toj temi. Prva knjiga je bila Nikada više. Bila je prevedena na veliki broj jezika. Snimani su filmovi, brojni, sama Komisija je snimila dokumentarni film. Pisali su se članci u dnevnim novinama, časopisima. Takođe su pisali i predstavnici represora, bilo je desničarskih časopisa koji su objavljivali suprotstavljena mišljenja. Takođe. Da, da. Ja sada pišem knjigu, sa ovog stanovišta nakon mnogo godina o organizacijama i njihovim odnosima i razlikama, jer među nama su postojale brojne razlike. Bilo je 8 organizacija, sa jakim međusobnim razmiricama, ali ipak i sa tim tenzijama zajedno smo radili. Čak i pod tenzijama. U školama, svakog 24. marta, uvek se obeležava dan udara na demokratiju i obavezno je govoriti o demokratiji. Jedna devojčica, koja ima 17 godina, je napisala monografije o diktaturi, u školi, a ona je samo jedna od učenica, od mnogih. Dakle, mnogo se govori, ali to što se mnogo govori ne znači da je samo društvo manje autoritativno, pazite, može se mnogo govoriti ali promene se jako sporo odvijaju. Središte interesovanja u školskim priručnicima, kada govorimo o nedavnoj prošlosti, ili kako je mi nazivamo, “bolnoj prošlosti”. Uopšteno govoreći, osuđuje se kršenje prava na demokratiju i kršenje i ljudskih prava. Ipak, istoričari i istraživači uvek iznova dovode sve u pitanje, uključujući i Nikada više. Čak i to. I logično je. Prve reakcije u neposrednom vremenu nakon događaja nikada ne mogu biti objektivne, nikada, uvek su... Istorija je uvek subjektivna, a čak mnogo više što smo bliži događajima. I verujem da će se nastaviti sa pisanjem. Ali, sada interesovanja novih generacija već više nisu ista, i to je isto tako normalno. Postoje nove teme, drugi problemi, brojna razočaranja, svih vrsta, politička, društvena, međunarodna ekonomska kriza, sve to dotiče. I naši mladi danas očigledno nemaju isti žar koji smo mi imali, naravno, i to je tako. Jedini način da mladi osećaju da je ta prošlost imala nekog smisla jeste da mi izgradimo bolje institucije za njih, sa njima, zajedno sa mladima da izgradimo bolje

institucije, kvalitetnije institucije. Od škola do skupštine, izvršne vlasti, bolnica i sve te institucije. Ako nema takvih institucija u društvu, mladi ne veruju ni u šta.

*

Kada sam govorila koristeći odrednicu “mi”, pretpostavljam da sam u okviru istraživanja, govorila o onome što sam označila kao Pokret za ljudska prava. To jest, kao Grupu organizacija za ljudska prava, u istraživanju. Govorila sam “mi”, jer sam i ja tamo radila. To je bio moj posao od kada su oteli mog sina sve dok nisam napustila taj posao 1987., i aktivno se uključila u politički život zemlje. Bila sam odbornik, senatorka, ministarka. Ali, o tome se radi kada kažem “mi”. Dakle, dalje. Tačno je da su u Čileu, El Salvadoru i Gvatemali postojale Komisije. U Komisiji El Salvadora radili su ljudi koji su prethodno radili u Argentini. Komisija u Čileu je radila pod zaštitom crkve. Od samog početka katolička crkva u Čileu je štitila porodice žrtvi od čileanske diktature. Bilo je mnogo manje nestalih osoba u Čileu, veliki broj ubijenih dok je broj izgnanih ljudi bio ogroman, ogroman. Svaka zemlja je imala posebne karakteristike. Takodje, u Gvatemali. Štaviše, Gvatemala je najstariji primer u Latinskoj Americi za nasilni nestanak osoba. Već 1954. kada se desio veliki udar na demokratsku vlast, postavljenu od strane SAD, od strane Fruit Co, na vladu Hakobo Ardensa koji je pobjegao u Argentinu. Već od tog trenutka možemo govoriti o nestalim osobama u Gvatemali. Irak, da bi na međunarodnom nivou, u međunarodnim organizacijama došlo do formiranja pojma nasilnog nestanka osoba, moralo je da prođe mnogo godina i to se desilo na osnovu iskustva u Argentini. Nažalost, mi smo imali tu čast. Kamo sreće da nismo. Danas postoji jedna Američka Konvencija protiv nasilnog nestanka osoba, od strane organizacija Američkih država i radi se na stvaranju konvencije Ujedinjenih Nacija, verujem da je uvrštena prošle godine, zar ne? Dobro. Uglavnom, mi se nikada nismo obratili sudu u Hagu, jer to nije bio sukob između nacija, već unutrašnji, naš slučaj nije bio od interesa za Hag, za sud u Hagu, ali jeste bio od interesa za međunarodne organizacije. Kada govorimo o Južnoj Africi, ona je jedan poseban primer. Od početka, i budući da je bilo etničkih razlika, mnogo nacija unutar same Južne Afrike, cilj Komisije je bilo pregovaranje. Ukoliko bi se ponudili određeni podaci o nestalim osobama ili ubijenima, ukoliko bi ti podaci bili verodostojni i snažni, umanjivala bi se kazna, ili bi čak došlo do oslobađanja. Dakle u Južnoj Africi je došlo do pregovora, barem je meni Komisija u Južnoj Africi poznata po toj odluci.

Comment [js1]: nekorigovano